

Kestävä käsityö auki purettuna ja yhteen koottuna

Tulevaisuuden kuvat maapallon kantokyvyn riittämättömydestä ja ilmastonmuutoksesta vaikuttavat niin ihmisiin kuin luontoon. Ihmisen perustarpeisiin kuuluvat suoja, vaatetus, ravinto ja työ mutta myös itsensä toteuttaminen ja sosiaalinen kanssakäyminen. Millaisena käsityö näyttäytyy kestävään kehitykseen pyrkivässä yhteiskunnassa?

KÄSITYÖ ON MONITIETEINEN TIETEENALA. Sitä voidaan tarkastella niin tuotteiden kuin tekemisen kautta mutta myös aineettomana käsityönä esimerkiksi kulttuurin, yhteisöjen, tai yksilöiden näkökulmasta. Käsityö kommunikoi ympäröivän maailman ja tuotteiden kanssa. Kädenjälkiä voidaan seurata historian ja arkeologisten löydösten avulla, mutta globaalia huolta herättää kädenjälkien jatkumo tai pelko siitä, että niitä ei tule tai ole.

Käsityötä ja käsityötaitoa suojellaan Unescon (2003/2013) kansainvälisellä aineettoman kulttuuriperinnön sopimuksella. Suomessa aineettomaan kulttuuriperintöön on haluttu nostaa myös käsityönopetus peruskoulun oppiaineena (Kojonkoski-Rännäli ym. 2018). Käsityön katsotaan kehittävän ihmistä monella

tasolla. Käsiemme ja aistiemme kautta viestit välittyvät ympäröivästä materiaalisesta maailmasta aivoihimme. Siellä ne muovaavat sähköisiä yhteyksiä ja kehittävät kognitiivisia ominaisuuksiamme, kuten luovuutta, ongelmanratkaisua tai avaruudellista hahmottamista.

Opetuksellisesta ja kasvatuksellisesta näkökulmasta käsityö on oppimisalusta muille aineille. Siinä harjoitellaan käytännössä: sovelletaan matemaattisia toimituksia tai tehdään kemiallisia ja fysikaalisia koekteita usein biologisille materiaaleille, kuten villalle tai puulle. Käsityö on siten yhdenlainen luonnontieteiden alkulähde, jossa lainalaisuuksia voidaan turvallisesti testata ja oppia ymmärtämään käytännössä. Samoin kielten oppiminen ja käyttäminen sekä kriittinen medialukutaito ovat mahdollisia käsityössä.

KÄSITYÖ ON OPPIMISALUSTA MUILLE AINEILLE.

Käsityön avulla, tuotteiden kautta voidaan ymmärtää historiaa, kulttuureja ja yhteiskunnallisia asioita. Esimerkiksi punotut korit ovat olleet ihmisen kuljettamisen ja säilyttämisen perusvarusteita niin kauan kuin ihminen on osannut punoa. Jokaisessa kulttuurissa on hyödynnetty omista paikallisista lähtökohdista materiaaleja, jotka soveltuvat käyttötarkoitukseensa. Vertailemalla käsityötuotteita voimme oppia toisista ja toisilta kulttuureilta sekä itsestämme ja ympäristöstämme. Samalla luomme pohjaa tulevaisuustaidoille ja -teknologioille. Käsityö on siten jo itsessään monipuolisesti kehittävää toimintaa.

Kulttuuriperintö ja taitojen opettaminen puhuvat käsityön jatkuvuuden puolesta (Kokko & Kaipainen 2015; Kokko & Räisänen 2019), mutta kestävän käsityön tutkimuksissa nousee esiin muitakin näkökulmia. Esimerkiksi vastuullinen ja tarpeenmukainen suunnittelu (Papanek 1972) sekä materiaalit, ympäristö ja tuotteen elinkaari (Suojanen 1997, 2001) ovat ensimmäisiä kestävää käsityötä koskevia näkökulmia.

Kestävän käsityön yhteydessä on tarkastelu käsityötuotteen laatua ja kestävyttä (Koskennurmi-Sivonen & Anttila 2008) sekä estetiikkaa (Zafarmand, Sugiyama & Watanabe 2003), tuotesuhteita (Niinimäki 2011), käytettävyyttä ja suunnittelua (Räisänen, Kouhia & Kärnä-Behm 2014). Kestävä käsityö on paikallista artesaanituotantoa (Luutonen 2007; Soini-Salomaa 2013) ja kulttuuriekologiaa (Dillon 2018). Käsityöaktivismi on käsityökulttuurin uusi näkyvä osa-alue (Greer 2014; Gauntlett 2011) kestävän muodin lisäksi (Fletcher 2009; Aakko 2016). Miten kestävä käsityö hahmottuu käsityöntekijöiden näkökulmasta?

Väitöstutkimuksessani tarkastelin ja analysoin kestävää käsityötä käytännön, teorian ja käsitteen tasolla. Tavoitteena oli selvittää, mitä kestävä käsityö tarkoittaa ja miten se ilmenee, millaisia käsityksiä käsityön tekijöillä on kestävästä käsityöstä, ja millaisia seurauksia sillä on. Tutkimusta varten haastateltiin käsityöläisiä, kerättiin käsityönopettajaopiskelijoi-

den kirjoitelmia ja tarkasteltiin vuosituuhannen alun tutkimuskirjallisuutta analyttisesti. Analyysissa hyödynnettiin *grounded theory* (GT) -menetelmää, tilastollista kuvaamista ja käsiteanalyysiä.

Kestävä käsityö näyttäytyy väitöstutkimukseni valossa kokonaisvaltaisena systeeminä (Väänänen 2020). Systeemiset kokonaisuudet ovat luonteeltaan joustavia ja toisiinsa nojautuvia, monimuotoisia asia-vyhtejä (Folke ym. 2007; Salonen 2019). Lisäksi niitä voidaan tarkastella eri ulottuvuuksilla ja tasoilla, esimerkiksi tarpeiden ja hyvinvoinnin tai tuotteiden sekä yksilön, yhteisön tai ekosysteemin kautta.

TULKINTA KOKONAISUUDESTA KÄSIN

Kestävä kehitys juontaa juurensa 1800-luvun teollistumiseen ja 1960–70-lukujen ympäristöaktivismiin. Yhdistyneet kansakunnat (YK) ryhtyi selvittämään, miten turvata elämän jatkuminen maapallolla tuleville sukupolville. Norjan silloisen pääministerin Gro Harlem Brundtlandin mukaan nimetty Brundtlandin komissio katsoi 1980-luvun lopulla elämän jatkumisen olevan kestävän kehityksen päämäärä. Kansainvälinen komissio (1987) käytti kestävän kehityksen termiä ensimmäistä kertaa ja painotti yhteistyötä ja ympäristön näkökulmia tulevaisuuteen tähtäävässä toiminnassa.

Nykyään kestävä kehitys käsittää talouden, ympäristön, kulttuurin ja sosiaalisten näkökulmien lisäksi poliittisen ja spirituaalisen, eli henkisen näkökulman (Leal Filho, Manolas & Pace 2015). Ihmiskunta on valtavan haasteen edessä, kun tehtävänä on pysäyttää ilmastonmuutos ja lämpiäminen, löytää ratkaisut köyhyyden torjumiseen ja ihmisarvoiseen elämään. Samanaikaisesti väestönkasvu ja lisääntynyt kuluttaminen haastavat ja uhkaavat romuttaa yhteiset päämäärät.

'Kestävä kehitys' on laaja sävyllään poliittinen käsite ja tahtotila, johon on globaalisti enemmän tai vähemmän sitouduttu. Käytännön toiminta jakautuu valtiollisille ja paikallisille linjauksille, mutta perustuu yhteistyöhön ja parhaiden sovellusten löytämiseen. Koska käsite on laaja ja sitä voidaan tarkastella niin monesta näkökulmasta, asia voi tuntua vaikealta ymmärtää ja estää toimimasta kestävyden periaat-

KÄSITYÖAKTIVISMI ON KANTAAOTTAVAA KÄSITYÖTÄ.

teiden mukaisesti (Ehrenfeld 2014). Nykytutkimusten valossa asioita tulee tarkastella kokonaisuuksina ja niiden osina, jotta asioiden suhteita ja vaikutuksia on helpompi ymmärtää.

Asioita tulee pohtia kriittisesti ja radikaalisti, jotta kulttuurin muutos olisi mahdollinen. Käsiyöntekijä voikin heittäytyä sohvanurkkaan tai vetäytyä versaalille pohtimaan maailman menoa. Samalla hän voi ottaa kantaa aktiivisesti tai passiivisesti, ja ottaa hyvinvoinnin omiin käsiinsä. Käsiyöaktivismi on kantaaottavaa käsiyötä esimerkiksi neulegraffitien levittämisenä, ja passiivinen aktivismi on tekemättä jättämistä, eli tekee itse valmiin tuotteen ostamisen sijaan. Käsiyön tekeminen on tällöin valinta, joka mahdollistaa muun muassa perinteisen kulttuurin ylläpitämisen tai kulutus-kulttuurin muutoksen.

Kestävää kehitystä ohjaavat monet asiakirjat, kuten opetussuunnitelmat. Toteutuksessa vapaus ja vastuu ovat kuitenkin opettajalla, joten käytännöt vaihtelevat. Tekstiiliopettajaliitto (Ruuskanen 2020) on nostanut kestävän kehityksen käsiyössä vuoden 2020 teemaksi. Matkalla kestävään yhteiskuntaan on ymmärrettävä, mitä kestävä käsiyö ensinnäkin tarkoittaa ja millaista käytännön merkitystä sillä voi olla.

KESTÄVÄN KÄSITYÖN KÄSITE

Väitöstutkimuksessani tarkastelin vuosituhatluvun alun kirjallisuutta käsiteanalyysin keinoin sen ymmärtämiseksi, mitä 'kestävä käsiyö' tarkoittaa. Käsite kumpuaa kestävän kehityksen periaatteista ja näkökulmista (Väänänen & Pöllänen 2020). Kestävän käsiyön tavoite on elävöittää kulttuurin lisäksi käsiyö- ja artesaanituotantoa uudelleen sekä kantaa vastuuta tuotteiden, ihmisten ja luonnon suhteista. Käsitteenä se jakautuu toiminta- ja menetelmätapoihin, markkinoiden ja talouden sekä materiaalien ja elinkaaren näkökulmiin. Vaikka kukin näkökulma kuvataan erillisenä osana, ne ovat samalla yhteen kietoutuneita.

Toiminta- ja menetelmätapoja kuvattiin kestävä käsiyötä käsittelevässä kirjallisuudessa yksilön, yhteiskunnan ja kulttuurin tasoilla, mikä mahdollistaa toimisen omassa ympäristössä ja omista lähtökohdista. Tarvitsemme siten tulevaisuudessakin panostusta käsiyönopetukseen kaikilla koulutus-sektoreilla niin perusopetuksessa kuin vapaassa sivistystyössä, jotta osaamme arvioida omia toimiamme seurauksineen. Olisikin kestävä tontti, jos tämä ihmisyden osa-alue jäisi kehittämättä.

Vaikka olemme ulkoistaneet kädentaidot tehokkaasti siirtämällä tuotantoa kolmansiin maihin, tuotannon siirtäminen mahdollisimman lähelle voisi vähentää epäkohtia. Kestävässä käsiyössä markkinat ja talous luovat käsiyöteollisuuden alan. Ne sisältävät yritystoimintaa koskevia tekijöitä, kuten yhteistyöverkoston tai markkinointistrategiat, joissa paikallisuus ja tarinallisuus ovat valttia. Materiaalit ja tuotteiden elinkaari kiinnittävät huomiota tuotantomenetelmiin yksityiskohtaisesti tai kokonaisuutena.

Elinkaari nähdään nykyään syklisenä. Tuotteiden raaka-aineet kiertävät alusta loppuun ja takaisin kiertoon ja matkivat näin luonnon kiertokulkua. Kaikkien mahdollisten materiaalien tulisi olla käytettävissä uudelleen raaka-aineena.

YHTEN KIETOUTUNUT KOKONAISUUS

Kestävä käsiyö on systeemi, jossa on kolme elementtiä: käsiyö toimintana, tuotteena ja aineettomana käsiyönä (Väänänen ym. 2017). Elementit muodostavat kokonaisuuden, jonka osat vaikuttavat toisiinsa kuten lanka, jonka kolme säiettä kietoutuvat yhteen. Kullakin säikeellä eli elementillä on omia ominaisuuksia, joilla on kauaskantoisia vaikutuksia.

Ensinnäkin käsiyö toimintana muodostuu taidoista, tiedoista ja ideologiasta, eli arvoista ja asenteista, jotka liittyvät kestävään kehitykseen. Taidot taas sisältävät teknisen taitamisen ja suunnittelutaidon. Ne ovat toiminnan ennakkoehtoja ja tuloksia ja nähtävissä konkreettisesti tuotteessa. Ne kertyvät tehessä.

Materiaalitietous kuuluu olennaisena käsiyötoimintaan. Erityisesti kestävän käsiyön ideologia

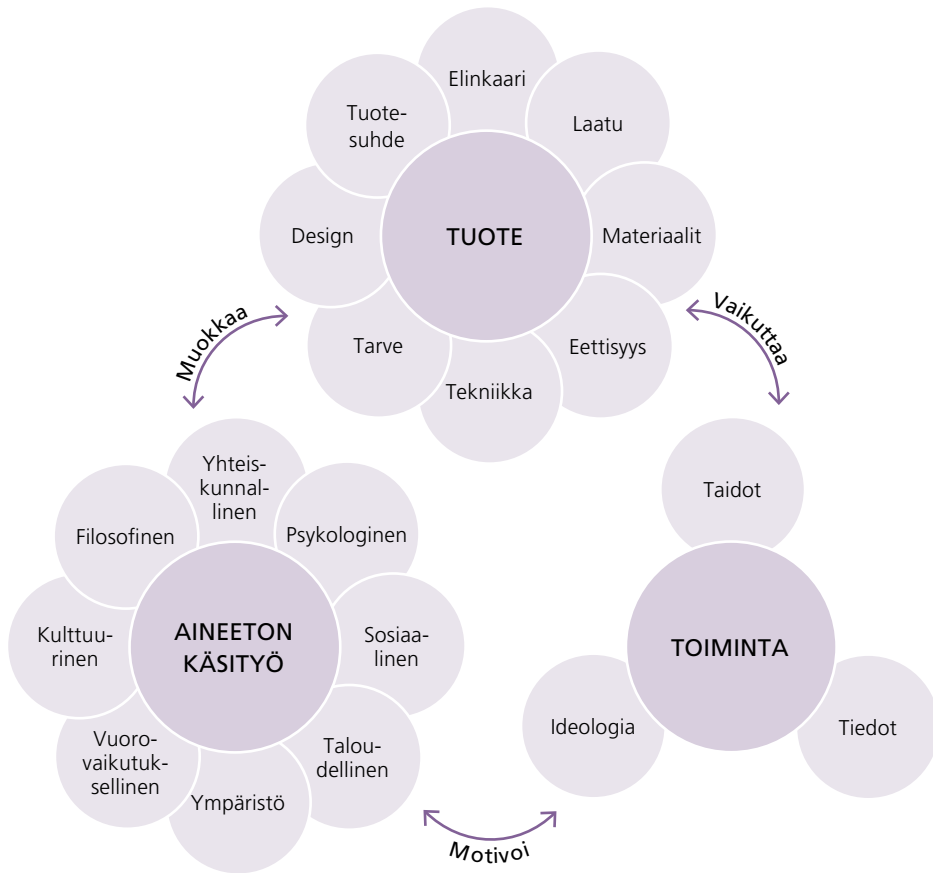
käsittelee sitä koskevia arvovalintoja: miten ja missä materiaalit on valmistettu? Kysymykset ohjaavat otamaan selvää tai tekemään omien arvojen mukaisia kompromisseja.

Materiaalin lisäksi kestävästä käsitteestä ominaisuuksia ovat elinkaari, tekniikka ja design, laatu ja estetiikka, tarve ja tuotesuhde. Tuotteen ominaisuudet heijastuivat monella tasolla ihmisen perustarpeisiin: tarpeeseen suojautua, pukeutua tai toteuttaa itseä.

Tekemällä itse tuotantoketju on lähellä tekijää, jolloin katsanto siirtyy konkreettisesta käsin tekemisestä abstraktien asioiden tarkasteluun: filosofisiin, yhteiskunnallisiin, taloudellisiin, sosiaalisiin ja muihin kysymyksiin. Nämä ovatkin kestävästä käsitteestä ai-

neettomia näkökulmia. Aineettoman käsitteestä kautta voidaan tarkastella kestävästä käsitteestä kulttuurisena ilmiönä, aina taitojen siirtymisestä traditioiden ja kulttuuriesineiden säilyttämiseen tai käsitteekulttuurin uudistamiseen ja elävöittämiseen. Sen avulla voidaan nähdä käsitteellisyys ja käsitteellinen tuottaminen osaksi yhteiskunnallista osallisuutta tuottaen monipuolista hyvinvointia tekijälle.

Kestävä käsite on siten holistinen systeemi, jonka eri osatekijät muodostavat yhteen kietoutuneen kokonaisuuden. Holistisuus huomioi kokonaisvaltaisesti kaiken sisälleen ja muodostaa kokonaisuuden, jonka osat toimivat vuorovaikutuksessa toisiinsa ja ympäristöön, jossa se ilmenee (kuvio 1).

Kuvio 1. Kestävästä käsitteestä kolme elementtiä ja niiden osatekijöitä yhteen kietoutuneessa systeemissä. (Muokattu Väätäisen ym. 2017, 227, kuvio 7).

LÄHESTYMISTAPOJA KESTÄVÄÄN KÄSITYÖHÖN

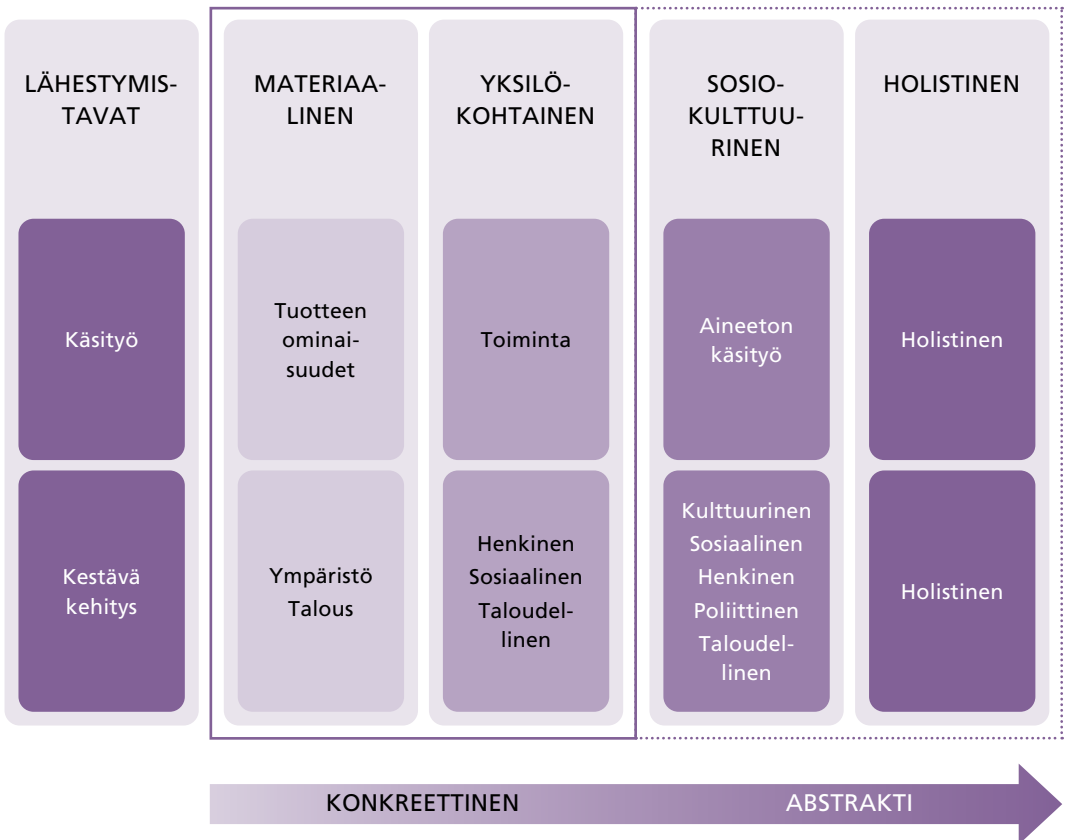
Kestävää käsityötä voi lähestyä eri tavoin (Väänänen ym. 2018). Helpoin ja intuitiivisin lähestymistapa on tuotteet, eli materiaallinen lähestyminen. Huomio kohdistuu tällöin tuotteen ominaisuuksiin: kuvataan sitä, millainen kestävä käsityö tuote on ja tarkastellaan kestävyttä aineellisella tasolla ympäristön näkökulmasta.

Asioiden pohtiminen oman toiminnan kautta muuttaa lähestymiskulman yksilökohtaiseksi (Väänänen ym. 2018). Materiaalinen ja yksilökohtainen lähestymistapa ovat ensimmäisiä askelia kestävyden polulla. Mitä pidemmälle tekijä ja reflektointi polulla etenevät, sitä syvällisemmäksi pohdinta muuttuu. Sosiokulttuurisen lähestymistavan kautta

tekijä havahtuu ymmärtämään omien toimien välitöiden seurausten – tuotteiden ja oman tekemisen – lisäksi muita asioita, kuten taitojen siirtymistä tuleville sukupolville tai materiaalitietoutta kuluttajille. Kun reflektio käsittelee kaikkia osa-alueita kestävä käsityön systeemissä, lähestyminen on holistista, syvää kerrontaa ja elementtien välistä yhteyttä, jota voisi luonnehtia elämäntavaksi (**kuvio 2**).

KESTÄVÄN KÄSITYÖN VAIKUTUKSIA

Kestävä käsityö näyttäytyy tutkimuksen valossa kokonaisuutena (Väänänen 2020), jota voidaan tarkastella kestävä käsityön sisäkkäisen viitekehyksen avulla (**kuvio 3**). Uloimmalla kehällä on ympäristö, joka kattaa kaiken ympäröivän ympäristön eikä

Kuvio 2. Lähestymistavat kestävään käsityöhön (Väänänen ym. 2018, 159, kuvio 3).

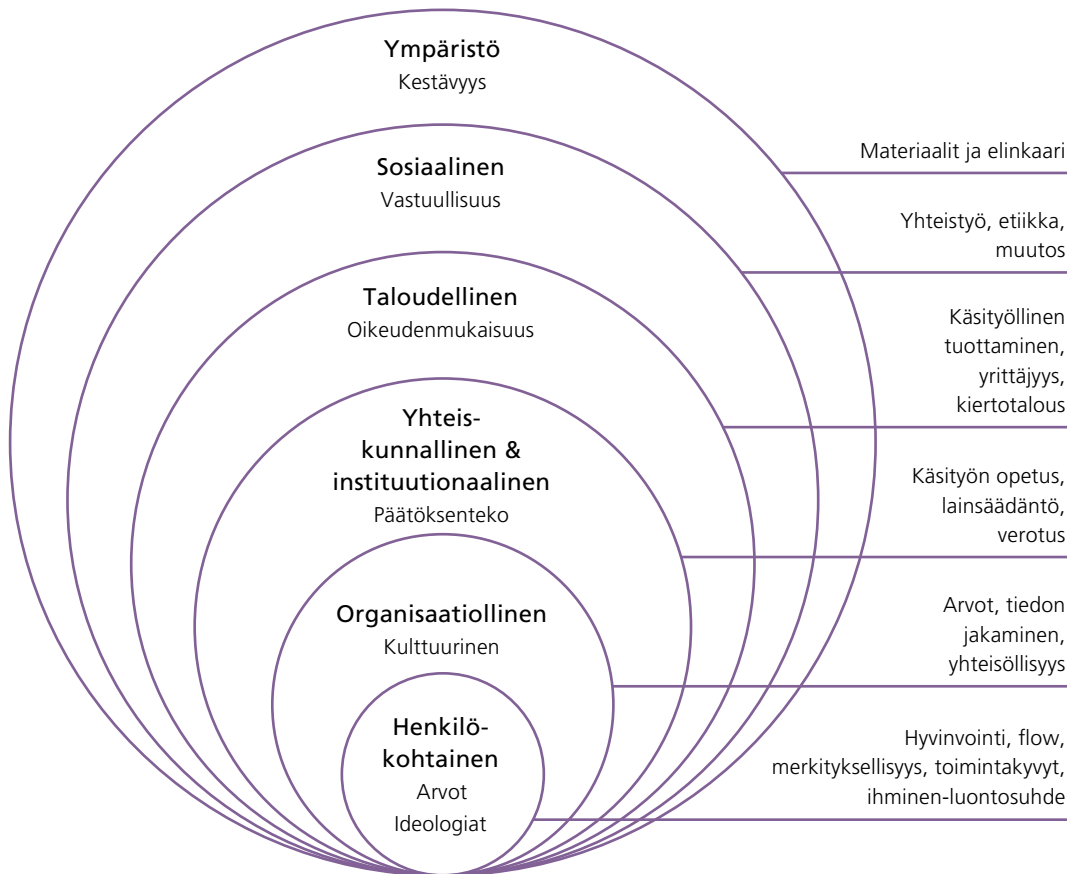
MILLAINEN ON TULEVAISUUDEN KÄSITYÖKORI?

ainoastaan luonnonympäristöä. Sekä kulttuuri- että luonnonympäristö haastavat kehittämään kestäviä ratkaisuja materiaalien ja tuotteen elinkaaren näkökulmasta. Kestävässä käsityössä on sosiaalinen vastuu toisista ihmisistä, mikä tulee esiin yhteistyössä ja eettisissä kysymyksissä. Taloudellinen oikeudenmukaisuus tarkoittaa tässä yhteydessä artesaanituotantoa, käsityöyrittämistä ja kiertotaloutta. Käsityön voidaankin katsoa edeltäneen kiertotaloutta,

sillä siinä on aina hyödynnetty materiaalit tarkasti ja resurssiviisaasti.

Yhteiskunnallisia ja instituutionaalisia käytänteitä tulisi huomioida käsityön opetuksessa, lainsäädännössä ja muun muassa pienyrittäjien yritysverotuksessa. Organisaatiokulttuurien tulisi tukea yhteisiä arvoja ja päämääriä sekä jakaa hyviä käytänteitä. Käsityö voi toimia sovellusalueena kaikelle muulle opitulle. Yksilötasolla voimme etsiä moniulotteista hyvinvointia ja merkityksellisyyttä omasta tekemisestä ja olemisesta käsityön parissa.

Kestävyyden langat ovat käsissämme. Millaisia asioita haluamme säilyttää tai kantaa mukamme tulevaisuudessa? Millainen on tulevaisuuden käsityökori?

Kuvio 3. Kestävän käsityön viitekehys. (Muokattu kuvioista Väänänen 2020, 91, kuvio 16).

KESTÄVÄ KÄSITYÖ OHJAA KOHTUUTEEN

Kestävä käsityö tarkoittaa toiminnan ja arvojen välistä tarkastelua, pohdiskelua ja yhteensovittamista. Kukin tapaus on ratkaistava erikseen, sillä käsityön menetelmät ja materiaalit ovat monenlaisia. Kestävä käsityö osana ihmisyyttä voisi opettaa huomaamaan hyvän ja riittävän, kun puhutaan tuotteista, tuottamisesta ja kuluttamisesta, ohjelmoimaan ajankäyttöämme sosiaaliin yhdessä tekemisen verkostoihin sekä rakentamaan niin aineellista kuin aineetonta hyvinvointia. Käsityön etuna on se, että tärkeimmät työvälineet kulkevat näppärästi mukana, ympäristö tarjoaa virikkeitä ja materiaaleja, kun niitä havahtuu katselemaan ja kokeilemaan.

Kestävän käsityön pohdiskelussa apuvälineeksi soveltuvat tutkimuksen luoma systeminen malli,

lähestymistavat ja kestävä käsityön viitekehys. Yhdessä ne auttavat hahmottamaan kokonaisuuden. Opetuksessa ja kestävytyteen kasvattamisessa malleja voidaan hyödyntää purkamalla ne osiin, ja kokoomalla ne yhteen pala kerrallaan.

NIINA VÄÄNÄNEN

KT, käsityöopettaja,
nuorempi tutkija
soveltavan kasvatustieteen ja
opettajankoulutuksen osasto
Itä-Suomen yliopisto

 <https://orcid.org/0000-0003-0166-9649>

Niina Väänänen käsityötieteen alaan kuuluva kasvatustieteen väitöstutkimus "Sustainable craft: dismantled and reassembled" tarkastettiin Itä-Suomen yliopistossa maaliskuussa 2020". Puheenvuoro perustuu sen lektioon.

LÄHTEET.....

- Aakko, M. (2016). *Fashion In-between*. Helsinki: Aalto University publication series Doctoral dissertations 88/2016.
- Brundtland, G. H. (1987). *Our Common Future*. Oxford: Oxford University Press.
- Dillon, P. (2018) Making and its Cultural Ecological Foundations. Teoksessa S. Walker, M. Evans, T. Cassidy, J. Jung & A. T. Holroyd (toim.) *Design Roots, Culturally Significant Designs, Products and Practices*. London: Bloomsbury Academic, 71–82.
- Ehrenfeld, J. R. (2014) The real challenge of sustainability. Teoksessa K. Fletcher & M. Tham (toim.) *Routledge handbook of sustainability and fashion*. London and New York: Routledge Taylor & Francis Group, 57–63.
- Fletcher, K. (2009) System change for sustainability in textiles. Teoksessa R. S. Blackburn (toim.) *Sustainable textiles Life cycle and environmental impact*. Oxford: Woodhead Publishing Limited, 369–380.
- Folke, C., Colding, J., Olsson, P. & Hahn, T. (2007). Interdependent Social-Ecological Systems and Adaptive Governance for Ecosystem Services. Teoksessa J. Pretty, A. S. Ball, T. Benton, J. S. Guivant, D. R. Lee, D. Orr & H. Ward (toim.) *The Sage Handbook of Environment and Society*. London: Sage Publication, 536–552.
- Gauntlett, D. (2011). *Making is Connecting: The social meaning of craftivity, from DIY and knitting to YouTube and Web 2.0*. Cambridge: Polity.
- Greer, B. (2014). *Craftivism. The Art of Craft and Activism*. Vancouver: Arsenal Pulp Press.
- Kokko, S. & Kaipainen, M. (2015). The changing role of cultural heritage in traditional textile crafts from Cyprus. *Craft Research* 6(1), 9–30.
- Kokko, S. & Räisänen, R. (2019). Craft education in sustaining and developing craft traditions - Reflections from Finnish craft teacher education. *Techne Series A* 26(1), 27–43.
- Kojonkoski-Rännäli, S., Kokko, S., Kröger, T., Pöllänen, S., Räisänen, R. & Syrjäläinen, E. (2018). Käsityön opetus suomalaisessa peruskoulussa. Elävä perintö. https://wiki.aineetonkulttuuriperinto.fi/wiki/K%C3%A4sity%C3%B6n_opetus_suomalaisessa_peruskoulussa (20. 9. 2018).
- Koskennurmi-Sivonen, R. & Anttila, M. (2008). Käsityö, laatu ja kestävä kehitys. Teoksessa J. Lavonen (toim.) *Tutkimusperustainen opettajankoulutus ja kestävä kehitys*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 299–308.
- Leal Filho, W., Manolas, E. & Pace, P. (2015). The future we want. *International Journal of Sustainability in Higher Education* 16(1), 112–129.
- Luutonen, M. (2007). New Craft Policy in Finland. *The Design Journal* 10(2), 49–61.
- Niinimäki, K. (2011). *From Disposable to Sustainable*. Helsinki: Aalto University publications series Doctoral Dissertations 84/2011.

- Papanek, V. (1973). *Turhaa vai tarpeellista?* Helsinki: Kirjayhtymä.
- Ruuskanen, I. (2020). Käsiyöllä kestävä tulevaisuuden osaajia – Katsaus liiton ajankohtaiseen toimintaan. *Tekstiiliopettaja* 66(1), 6.
- Räisänen, R., Kouhia, A. & Kärnä-Behm, J. (2014). Kestävyys ja käytettävyys käsityön suunnittelussa. Teoksessa *Suunnittelusta käsin – Käsityön tutkimuksen ja opetuksen vuoropuhelu*. Helsinki: Helsingin yliopisto, 52–66.
- Salonen, A. O. (2019). Transformative Responses to Sustainability. Teoksessa W. Leal Filho (toim.) *Encyclopedia of Sustainability in Higher Education*. Cham: Springer Nature Switzerland AG, 1–8. DOI: <https://doi.org/10.1007/978-3-319-63951-2>.
- Soini-Salomaa, K. (2013). *Käsi- ja taideteollisuusalan ammatillisia tulevaisuudenkuvia*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Suojanen, U. (1997). *Vihreät tekstiilit*. Helsinki: Yliopistopaino.
- Suojanen, U. (2001) *Kestävä kehitys*. http://www.kaspaikka.fi/keke/kestava_kehitys.doc (3.4. 2012).
- Unesco 2003 / Valtioneuvoston asetus 47/2013. (2003 / 2013). Yleissopimus aineettoman kulttuuriperinnön suojelemisesta / Convention for the Safeguarding of the Intangible Cultural Heritage. Helsinki: Suomen säädöskokoelman sopimussarja.
- Väänänen, N. (2020). *Sustainable Craft: Dismantled and reassembled*. Publications of the University of Eastern Finland, Dissertations in Education, Humanities, and Theology, No 149. Joensuu: University of Eastern Finland.
- Väänänen, N. & Pöllänen, S. (2020). Conceptualizing Sustainable Craft: Concept Analysis of Literature. *The Design Journal* 23(2), 263–285. DOI: <https://doi.org/10.1080/14606925.2020.1718276>.
- Väänänen, N., Pöllänen, S., Kaipainen, M., & Vartiainen, L. (2017). Sustainable Craft in Practice – from Practice to Theory. *Craft Research* 8(2), 257–284. DOI: https://doi.org/10.1386/crr.8.2.257_1.
- Väänänen, N., Vartiainen, L., Kaipainen, M., Pitkäniemi, H. & Pöllänen, S. (2018). Understanding Finnish Student Craft Teachers' Conceptions of Sustainability. *International Journal of Sustainability in Higher Education* 19(5), 963–986. DOI: <https://doi.org/10.1108/IJSHE-11-2017-0200>.
- Zafarmand, S. J., Sugiyama, K. & Watanabe, M. (2003.) Aesthetic and sustainability: The aesthetic attributes promoting product sustainability. *The Journal of Sustainable Product Design* 3(3), 173–186.